

Ruimtelijke strategieën van misdadigers

Wim Bernasco (NSCR), Gerben Bruinsma (NSCR & UL) en Wim Huisman (UL)

Net als andere mensen maken misdadigers strategisch gebruik van de ruimte en van ruimtelijke infrastructuren. Dat geldt voor degenen die zich aan relatief lichte vergrijpen schuldig maken, maar ook voor de criminele netwerken die we met ‘georganiseerde criminaliteit’ aanduiden. In dit artikel wordt aan de hand van enkele vormen van misdaad duidelijk gemaakt dat niet voor alle misdrijven ruimtelijk strategisch denken is vereist, en dat sociale structuren en relaties vaak crucialer zijn ruimtelijke.

Inleiding

Ruimtelijke ordening, stedenbouw en architectuur zijn voor misdadigers net zo belangrijk als voor andere mensen. Zij vormen het decor voor de ‘handtekening’ van de puber met zijn spuitbus, zij maken onderdeel uit van de calculaties van de woninginbreker die zich graag van meerdere vluchtwegen verzekerd wil zien en zij bepalen de locaties waar de drugsdealer voor klanten bereikbaar is zonder last te hebben van de concurrentie en van de politie. Wat de misdadiger vooral van anderen onderscheidt is dat zijn activiteiten zoveel mogelijk buiten het zicht van anderen —getuigen, politie en camera’s— moeten worden uitgevoerd. Voor de meeste vernielers, brandstichters, overvallers, inbrekers, autokrakers, winkeldieven en drugshandelaren bepaalt de (gebouwde) omgeving de marges waarbinnen zij moeten opereren. Sommige criminele groepen weten echter zelf de stedenbouwkundige randvoorwaarden van hun werkterrein te beïnvloeden, en houden er soms complexe ruimtelijke strategieën op na waarin sociale relaties een beslissende rol spelen. In deze bijdrage zullen we van beide groepen misdadigers de ruimtelijke strategieën toelichten.

Het ruimtelijke gedrag van doorsnee misdadigers

De meeste misdrijven kunnen alleen plaatsvinden wanneer een gemotiveerde dader en een geschikt en onbeschermd doelwit of slachtoffer op hetzelfde moment op dezelfde plaats samen zijn. De vraag waar misdrijven plaatsvinden is sterk afhankelijk van de motivatie van de dader en van de mate waarin hij zijn oog op specifieke doelwitten gericht heeft. Sommige daders zijn

gericht op een specifiek doelwit, bijvoorbeeld een specifieke persoon, en laten de plaats van het misdrijf dus bepalen door die van het doelwit. In andere gevallen is de motivatie van de dader minder gericht, bijvoorbeeld omdat hij op zoek is naar geld, en is er sprake van bewuste of onbewuste zoek- en afwegingsprocessen. Wanneer die een ruimtelijke component hebben kunnen we spreken van ruimtelijke strategieën. We onderscheiden hier drie ruimtelijke strategieën¹. De eerste strategie is die van de calculerende dader. Deze categorie daders houdt er een vrij rationele werkwijze op na door de voordelen en nadelen van alternatieve doelwitten tegen elkaar af te wegen, door het juiste moment af te wachten, en door het misdrijf volgens een vooropgesteld plan uit te voeren. Deze daders zijn bewust bezig met vragen als ‘welke gelegenheden biedt dit huis, deze straathoek, deze persoon, dit moment?’ Vaak moeten zij om hun criminele activiteiten succesvol te kunnen uitvoeren ruimtelijke kennis verwerven. De tweede ruimtelijke strategie is die van de zoekende dader. Deze dader is net als de calculerende dader bewust op zoek naar doelwitten, maar heeft haast, en dus minder tijd om te wachten tot zich een geschikt doelwit en een geschikte gelegenheid aandienen. Deze strategie is typerend voor drugverslaafden die vermogensmisdrijven plegen om hun verslaving te bekostigen. Zij beperken zich tot hen bekende delen van de ruimte (hun *awareness space*). Een derde type dader is de toevallige dader. Deze dader lijkt geen ruimtelijke strategie te hebben. Hij pleegt misdrijven daar waar zich toevallig een aanleiding of een gelegenheid voordoet.

Verreweg de meeste misdrijven worden gepleegd in en rond de eigen woning, in de eigen woonbuurt van de dader, en op andere plaatsen die tijdens dagelijkse bezigheden worden bezocht (werk, school, winkel). Dat is niet zo omdat de daders welbewust een pleegplaats uitzoeken waar zij niet uit de toon te vallen, maar komt doordat veel daders toevallige daders zijn. Zij handelen impulsief wanneer zij tijdens dagelijkse (legale) activiteiten een aanleiding of gelegenheid waarnemen die hen een misdrijf doet plegen.

Ook voor de gelegheidsdaders bepaalt de *awareness space* de grenzen van hun werkterrein. Voor jonge kinderen is dat de eigen straat, plein of buurt. Bij wat oudere kinderen wordt de leefruimte steeds groter, en wordt het gebied waarbinnen zij misdrijven plegen ook omvangrijker.

---

¹ Het onderscheid tussen de ruimtelijke strategieën van de calculerende dader, de zoekende dader en de toevallige dader is ontleend aan Elffers, H. Decision models within the journey to crime. In: G.J.N. Bruinsma, H. Elffers & J. W. de Keijser (eds.) *Punishment, Places and Perpetrators. Developments in Criminology and Criminal Justice Research*, Uffculme, Cullompton, Devon (UK), Willan, 2004, 180–195.

Maar ook voor (jong)volwassenen blijken dagelijkse routes en routines voor het plegen van misdrijven van beslissende betekenis. Op weg naar school, werk of huis steelt men fietsen, pleegt men vernielingen of breekt men in huizen in wanneer de gelegenheid zich voordoet. Dit vormt ook de achtergrond van de criminologische wetmatigheid dat hoe verder weg van eigen woning, hoe minder misdrijven mensen plegen; de zogenaamde *distance decay* these. Door de toenemende geografische mobiliteit van mensen zal de gemiddelde afstand vermoedelijk wel gaan toenemen².

In Engeland en in de Verenigde Staten is onder vooral inbrekers en overvallers nogal wat etnografisch onderzoek verricht waarin getracht is vast te stellen welke processen een rol spelen bij de doelwitselectie, en welke ruimtelijke strategieën daarbij gehanteerd worden³. De uitkomsten daarvan laten onder meer zien dat niet zozeer de omvang van de mogelijke buit of de fysieke toegankelijkheid van het doelwit richtinggevend zijn, maar dat veeleer de mate van anonimiteit, 'niet opvallen', 'geen aandacht trekken', voor daders een belangrijk criterium is. De sociale barrière vormt een zeker zo hoge drempel als de eventueel opgeworpen fysieke barrière.

Georganiseerde criminaliteit

Van georganiseerde criminaliteit is sprake indien groepen die primair gericht zijn op illegaal gewin systematisch misdrijven plegen met ernstige gevolgen voor de samenleving, en in staat zijn deze misdaden op betrekkelijk effectieve wijze af te schermen, in het bijzonder door de bereidheid te tonen fysiek geweld te gebruiken of personen door corruptie uit te schakelen⁴. Georganiseerde criminaliteit bestaat voor een belangrijk deel uit transnationale activiteiten zoals de smokkel van verdovende middelen, gestolen auto's, en vrouwen voor de prostitutie, maar deze activiteiten hebben ook een lokale neerslag. Criminele groepen maken gebruik van hun lokale omgeving. Zij wonen er, hebben er bezittingen, illegale en legale bedrijvigheid en vinden er

---

² Bruinsma, G.J.N., *Geografische mobiliteit en misdaad*. Oratie Universiteit Leiden, 23 mei 2000

³ Cromwell, P.F., J.N. Olson, J.N. & D.W. Avery. *Breaking and Entering. An Ethnographic Analysis of Burglary*. Sage, Newbury Park, 1991. Bennet, T., & R. Wright. *Burglars on Burglary. Prevention and the Offender*. Aldershot, Gower, 1992. Wright, R.T. & S.H. Decker. *Armed Robbers in Action. Stickups and Street Culture*. Boston, Northeastern University Press, 1997. Rengert, G.F. & J. Wasilchick. *Suburban Burglary. A Tale of Two Suburbs*. Charles Thomas, Springfield, IL, 2000.

⁴ Dit is de definitie van georganiseerde criminaliteit van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (Tweede Kamer, 1995-1996, 24072, nr.7).

afzetmarkten, arbeidskrachten en informele contacten. Daarnaast zijn zij afhankelijk van logistieke voorzieningen die vanuit een lokale infrastructuur worden geboden.

Criminologen kijken doorgaans vooral naar de sociale omgeving van criminele groepen – wie maken er deel uit van het netwerk, welke contacten hebben zij, met wie doen ze zaken – maar ook de ruimtelijke omgeving is van belang. In tegenstelling tot de traditionele straatcriminaliteit, loopt het verband tussen ruimtelijke strategie en criminele activiteiten niet direct via fysieke ruimten, maar via sociale relaties. Je kunt niet zomaar drugs uit Pakistan naar Nederland smokkelen. Daarvoor zijn sociale relaties nodig die Pakistan kennen, die onderweg ter plaatse de gebieden kennen. Daarom vormen sociale relaties de belangrijkste bindingsmechanismen van criminele samenwerkingsverbanden⁵. Een bijzondere positie wordt ingenomen door personen die geografische barrières tussen criminele netwerken weten te overbruggen. Dergelijke ‘bruggenbouwers’ vergroten de actieradius van criminele ondernemers aanzienlijk⁶. Een bekend voorbeeld is de Nederlandse Bettien Martens – ‘La Bella Bettien’ – die Colombiaanse cocaïne-exporteurs van het Cali-kartel in contact bracht met de Italiaanse maffia, waarmee de Europese afzetmarkt werd geopend⁷.

Dit betekent dat de ruimtelijke strategie van criminele ondernemers niet zozeer wordt bepaald door de kenmerken van de fysieke omgeving of de ruimtelijke objecten waarvan gebruik wordt gemaakt, maar de toegang tot die objecten via het sociale netwerk. Alleen zo is te begrijpen waarom XTC-laboratoria niet alleen op afgelegen industrieterreinen, maar ook in woningen of garages in dichtbevolkte steden worden opgezet⁸, en waarom hennepplantages niet alleen in kassen en varkensstallen, maar ook op bovenkamertjes in sociale huurwoningen worden aangetroffen, dicht bij de criminele groepen zelf⁹. Ruimtelijke strategieën en de rol van de fysieke omgeving hangen bovendien samen met het soort criminele activiteiten dat word

---

⁵ Kleemans, E.R., E.A.I.M. van den Berg & H.G. van de Bunt. *Georganiseerde criminaliteit in Nederland – Rapportage op basis van de WODC-monitor*, Onderzoek en Beleid nr 173, Den Haag, WODC, Ministerie van Justitie, 1998.

⁶ Kleemans, E.R., M. Brienen, H.G. van de Bunt, *Georganiseerde criminaliteit in Nederland – Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*, Onderzoek en Beleid nr 198, Den Haag, WODC, Ministerie van Justitie, 2002.

⁷ Bovenkerk, F., *La Bella Bettien*, Meulenhof, 1995.

⁸ USD, *Criminaliteitsbeeldanalyse synthetische drugs*. Helmond. Unit Synthetische Drugs, 2002

⁹ Bovenkerk, F. & W.I.M. Hogewind. *Hennepsteelt in Nederland. het probleem van de criminaliteit en haar bestrijding*. Zeist, Kerckebosch, 2003.

ontplooid. Doorgaans worden twee vormen van georganiseerde criminaliteit onderscheiden: *vices* en *racketeering*. *Racketeering* is het illegaal opereren op legale markten. Deze vorm van georganiseerde criminaliteit is er op gericht gebieden of economische sectoren op illegale wijze uit te buiten en leeg te roven, en zo mogelijk daarbinnen machtsposities te verkrijgen. De bekendste verschijningsvorm hiervan is (afgedwongen) protectie in de horeca of winkels. Klassieke voorbeelden uit de Verenigde Staten zijn de Italiaanse maffia en Chinese benden die ondernemers uit de eigen gemeenschap afpersen. Deze vorm van georganiseerde criminaliteit is sterk geografisch gebonden: zij richt zich op het opbouwen en uitbuiten van territoriale machtsposities en daartoe het beheersen van de lokale fysieke infrastructuur.

Nederland heeft veel meer te maken met *vices*. *Vices* betreffen het aanbieden van illegale goederen of diensten waar een maatschappelijke vraag naar is. *Vices* creëren illegale markten. Voorbeelden zijn de illegale organisatie van gokspelen, de handel in allerhande verdovende middelen, wapens of goedkope sigaretten. Het verbod op deze ‘ondeugden’ creëert aanzienlijke winstmogelijkheden voor de criminele groepen. Deze vorm van georganiseerde criminaliteit is geografisch veel minder aan fysieke grenzen gebonden. Ruimtelijke strategieën van criminele groepen op illegale markten hangen veeleer samen met de logistiek van hun criminele bedrijfsprocessen. Onderzoek van Zaitch laat bijvoorbeeld zien dat Colombiaanse importeurs van cocaïne gebruik maken van de Rotterdamse haven wegens haar snelle en efficiënte overslag van goederen¹⁰.

Productie, distributie en afzet van verboden goederen stellen alle eisen aan de fysieke omgeving en vragen om een ruimtelijke strategie. Smokkel vraagt bijvoorbeeld om goede transport- en distributievoorzieningen en om die reden fungeren de haven van Rotterdam en de luchthaven Schiphol als logistieke centra voor de transnationale georganiseerde misdaad. De illegaliteit dwingt vrouwenhandelaren hun slachtoffers af te zetten in de onzichtbare escortsector in binnensteden en langs provinciale wegen, maar bij voorkeur worden deze vrouwen via sociale relaties in illegale bordelen, ‘kamerverhuurbedrijven’ en op tippelzones. Ook dit is een ruimtelijke strategie.

De transnationale georganiseerde misdaad moet dus over twee ruimtelijke strategieën beschikken: enerzijds moeten tussen landen en continenten ruimten in het geheim worden

---

¹⁰ Zaitch, D. (2002) ‘From Cali to Rotterdam: Perceptions of Colombian Cocaine Traffickers on the Dutch Port’, *Crime, Law and Social Change*, 38, pp 239-266, 2002

overbrugd en maar er moet ook voor een lokale thuisbasis of inbedding worden gezorgd. Door Klerks is die samenhang tussen de lokale, fysieke omgeving en criminele activiteiten samengevat in het concept ‘criminele infrastructuur’. ‘Wetsovertreders kiezen in het landschap geschikte plekken om hun handel te drijven, passen zo nodig de omgeving aan en richten nieuwe bouwsels op’¹¹. Deze infrastructuur zou in beeld kunnen worden gebracht door middel van een criminele landschapskaart.

Een interessante observatie is dat locaties waar criminele activiteiten worden verricht of beraamd vaak decennia lang blijven bestaan. Elk politiekorps kan dergelijke kroegen, straten, bedrijfsterreinen en ‘sloaps’¹² aanwijzen. Misdadigers komen en gaan, maar de infrastructuur blijft bestaan.

Het zijn doorgaans echter niet de unieke ruimtelijke kenmerken van deze objecten of locaties die hen geschikt maken voor criminele activiteiten. Klerks benadrukt dat er een nauwe relatie bestaat tussen die infrastructuur en de sociale netwerken van mensen die eraan bouwen en er gebruik van maken. ‘Onder het sociale netwerk van intermenselijke relaties ligt dus een vlechtwerk van padjes en pijpleidingen, ontmoetingsplaatsen, onderkomens en bedrijven. Deze criminele infrastructuur biedt de pleisterplaatsen waar men elkaar treft, zaken doet en plezier maakt’¹³. Criminele samenwerkingsverbanden gebruiken voor hun criminele activiteiten de aanwezige infrastructuur. De logistieke voorzieningen die men nodig heeft kunnen worden gevonden in de nabije sociale omgeving waarin de criminele groep is ingebed, maar kunnen ook verkregen worden van het reguliere bedrijfsleven. Zo ontstaat een criminele facilitaire industrie die bestaat uit woningverhuurbedrijven, autoverhuurbedrijven, transportondernemingen, makelaars, horecagelegenheden, leveranciers van tabletteer- of verpakkingsmachines en andere voor drugshandel benodigde apparatuur, leveranciers van chemicaliën en andere voor de productie van verdovende middelen benodigde grondstoffen, reisbureaus, wissel- en moneytransferkantoren, administratiekantoren en financieel adviseurs.

Dat sociale relaties een belangrijke rol spelen bij de ruimtelijke strategieën van georganiseerde misdaad, kunnen we illustreren voor de stad Amsterdam. Volgens de parlementaire

---

¹¹ Klerks, P.P.H.M., Criminele samenwerking. In: H. Moerland, B. Rovers (red.), *Criminaliteitsanalyse in Nederland*, Elsevier Bedrijfsinformatie BV, Den Haag, p. 101.

¹² Space Left Over At Planning.

¹³ Klerks, p. 102.

enquêtecommissie Opsporingsmethoden is Amsterdam een brandpunt van internationale georganiseerde criminaliteit¹⁴. Amsterdam heeft een goede infrastructuur met logistieke voorzieningen voor transport en distributie en dichtbij een internationale zeehaven en Schiphol. Maar bovenal is de *sociale* infrastructuur van de stad waardoor Amsterdam functioneert als internationaal trefpunt voor criminele activiteiten. Misdadigers ontmoeten elkaar in Amsterdam om zaken te doen, terwijl de verdovende middelen of gesmokkelde personen via de Rotterdamse haven of Schiphol gaan. Met zijn allochtone gemeenschappen en vele buitenlandse bewoners en toeristen, heeft Amsterdam een multicultureel karakter en daardoor anonieme omgeving waar buitenlanders niet opvallen. Daarnaast heeft Amsterdam een reputatie als ‘sin city’ vanwege de liberale houding en het jarenlange gedoogbeleid ten aanzien van soft drugs en prostitutie. Deze twee elementen vormen (naast allerlei positieve consequenties) een voedingsbodem voor transnationale criminaliteit. Buitenlandse criminele ondernemers roemen de mogelijkheid om in betrekkelijke anonimiteit illegale zaken te doen met mensen van over de hele wereld¹⁵. Veelzeggend is een citaat van een geïnterviewde cocaïnehandelaar¹⁶:

“I meet people from places I never imagined before. The owners of the coffeeshop are Dutch, they did time in Spain. X is from Venezuela. Then you meet Surinamese, Antilleans and Moroccans, all trying to get something when you enter and tell you are a Colombian. Y sells to Germans, and so on. It is fantastic, so different people, I learnt a lot in Amsterdam, I don’t want to leave.”

Amsterdam beschikt in ruime mate over de benodigde ‘human resources’ voor criminele activiteiten. De aanwezigheid van criminele contacten betekent verder dat vrij gemakkelijk in de andere logistieke voorwaarden kan worden voorzien. Behalve leveranciers en afnemers van verdovende middelen en andere illegale goederen en diensten, is het niet moeilijk contacten te leggen met personen die kunnen zorgen voor transport, woon- of bedrijfsruimte en financiële diensten. Amsterdam is wat dat betreft een ‘full service’ markt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat criminele groepen uit vele delen van de wereld actief zijn in Amsterdam en dat personen uit

---

¹⁴ Tweede Kamer, 1995-1996, 24073, nr. 20.

¹⁵ Blickman, T., D.J. Korf, D. Siegel & D. Zaitch *Synthetic Drug Trafficking in Amsterdam*, Amsterdam: TNI, Turijn: Gruppo Abelle, 2003. Zaitch, D. Traquetos. *Colombians involved in the cocaine business in the Netherlands*, Amsterdam: Dissertatie, Amsterdam School for Social Science Research, Universiteit van Amsterdam, 2002

¹⁶ Zaitch, D. ‘From Cali to Rotterdam: Perceptions of Colombian Cocaine Traffickers on the Dutch Port’, *Crime, Law and Social Change*, 38, pp 239-266, 2002

alle delen van de wereld daar in toenemende mate samenwerken bij criminele activiteiten. De stad fungeert voor de transnationale georganiseerde criminaliteit als internationale criminele ‘marktplaats’ of ‘beurs’: vraag en aanbod zijn aanwezig en kunnen elkaar makkelijk treffen, er is een divers aanbod aan illegale goederen en diensten en er is een goede infrastructuur voor de distributie hiervan en het wisselen en verplaatsen van geld. Deze elementen zijn ook aanwezig in andere Nederlandse steden, maar in mindere mate¹⁷.

---

¹⁷ Huisman, W. , M. Huikeshoven & H.G. van de Bunt *Marktplaats Amsterdam. Op zoek naar de zwakste schakel in transnationale criminele processen aan de hand van Amsterdamse rechercheonderzoeken*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2003.

Wim Bernasco is senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving te Leiden.

Gerben Bruinsma is directeur van het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving en hoogleraar criminologie van de faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden.

Wim Huisman is universitair hoofddocent criminologie bij de faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden.